

TESTAMENT

(Stevan Kvazimodo: Testamentum, roman, Minerva,
Beograd — Subotica 1954)

— — — — —
Dokumenta, uobličena u književna dela, o tragičnim danima jugoslovenskog Jevrejstva, iako nisu mnogobrojna, ipak čine već jedan niz u kome roman Stevana Kvazimodo pretstavlja nov beočug.

Pisac Stevan Kvazimodo (pseudonim dr Stevana Brauna, poznatog jevrejskog javnog i kulturnog radnika i književnika iz Subotice) u ovom svom romanu, govoreći o stradanju jedne jevrejske porodice u Subotici, iznosi uporedo dva najčešća vida stradanja bačkog Jevrejstva. Jer i u ovoj knjizi, kao i u većini već objavljenih, reč je o bačkim Jevrejima, što se može objasniti time da je jedino u tom kraju Jugoslavije Jevrejstvo sticajem prilika bilo manje-više sačuvano i kompaktno sve do nekoliko meseci pred samo Oslobođenje, tako da je relativno (samo relativno, nažalost) iz njegove sredine ostalo i srazmerno najviše hroničara tih dana.

Većina Jevreja u Mađarskoj, pod čijom je okupacijom u to vreme bila i Bačka, istrebljena je za vreme rata najvećim delom u nemačkim logorima smrti, kuda su mađarske fašističke glavešine sa retkom savesnošću poslale za nepuna dva meseca iz, na brzu ruku formiranih, geta preko pola miliona, uglavnom za rad nespособnih, ljudi, žena i dece, o čemu je počeo pisano i kod nas i na strani. Drugi vid istrebljenja bio je, verovatno, jedinstven i „patient” za njegov, ako ne pronalazak, onda za primenu sigurno pripada Hortiju i njegovim saradnicima. Taj se vid zvao „radna služba”. Pošto Jevreji nisu bili „dostojni” da nose oružje, to su oni služili „domovini” u radnim jedinicama. Formalno, zadatak radnih jedinica bio je da radom doprinesu pobjedi „mađarske stvari”, praktično, pak, zadatak im je bio potpuno fizičko istrebljenje svih onih koji su se nalazili u njihovom okviru. Istrebljenje se vršilo stalno, sistematski: masovnim ubijanjem, desetkovanjem, pojedinačnim streljanjem, sa „obrazloženjem” i bez toga. Svako je smeo i mogao da ubija pripadnika „radne službe”. Svako ko je nosio žutu traku,

a pored ofucane vojničke kape, bez kokarde, ona je bila jedini deo „uniforme“, bio je osuđen na smrt i svaki dalji dan života značio je samo odlaganje smrtno presude. Istrebljivalo se čak i onda kada se nije ubijalo, jer ceo postupak bio je usmeren na to da se neprekidno slabi i fizička i psihička snaga pripadnika radnih jedinica.

I baš ta činjenica, kompaktnost Jevreja i u njihovim domovima i u radnim jedinicama, manja ili veća mogućnost za dodir sa spoljnim svetom skoro do pred samo Oslobođenje i okolnost da je uprkos tome ogroman deo Jevreja istrebljen bez najmanjeg traga organizovanog otpora, jeste problem na koji se Kvizimodo više puta vraća u svom romanu. Odgovor na složeno pitanje: otkud ta inertnost, nije lako dati. Pisac to i ne čini. On daje samo jedno objašnjenje: breme dvehiljadugodišnjeg nasleđstva ubilo je u ljudima volju da se bore za život, ne iz kukavičluka, već iz fatalizma.

Što se tiče kompozicije samog romana, ima nešto što ga izdvaja od drugih romana, bar kod nas objavljenih, o ovoj temi. U većini drugih dela fabula je negde u pozadini, u drugom planu, dok se, čitajući „Testament“, stiče utisak da su ti tako tragični i kobni dani po gde-gde u knjizi služili samo kao potka za fabulu koja se živo i bez zastoja odvija, zbog čega je, izgleda, mestimično izostavljeno i žrtvovano od onog što bi se o ovoj temi možda još moglo reći.

Glavnu ulogu u romanu igra jedna subotička bolnička sestra, Katika, ne-Jevrejka, žena Jevrejina, koja spasava deportacije čer-kicu svoje zaove i tuberkuloznog devera, čija će žena postati još pre nego što dozna da joj je muž ubijen. Najlepše i najvrednije stranice knjige su one koje govore o njenim naporima da sakrije ta dva nevino progonjena bića. Neke epizode, kao, bekstvo u Peštu ili prvi dani boravka u Pešti, sakrivanje bolesnog devera u mrtvačnici bolnice tako su pisane da će se dugo urezati u sećanje čitaoca. Međutim, ne može se ne spomenuti da, naprimer, postupci nekih junaka nisu dovoljno obrazloženi i ubedljivi. Ne vidi se, primera radi, jasno otkud ta skoro iznenadna ljubav Katike prema deveru, što je jedan od stožera romana. Iako pisac nekoliko puta ističe i brani jasnu postavku da se u tim danima može spasti samo onaj ko se bori ne samo za život nego i za oslobođenje, postupci nekih junaka ovog romana, vodenih ovom idejom, nisu naročito ubedljivi. Poznato je da je znatan deo mađarskog stanovništva Bačke, a i Mađarske, bio u najboljem slučaju ravnodušan prema nedelima koja su vršena prema Jevrejima. Čitajući ovaj roman ne stiče se taj utisak, no to se može objasniti time što je on pisan na mađarskom jeziku za mađarske čitaoc.

Bez obzira na eventualne poglede u kompoziciji, koji mogu biti sporni, nesumnjivo da „Testament“ Stevana Kvizimoda znači prilog istoriji mračnih i tragičnih dana fašističke okupacije i velika je šteta što već nije preveden na srpskohrvatski jezik, jer sigurno je da bi ovaj prevod šira jugoslovenska, i jevrejska i nejevrejska, javnost dočekala s pažnjom, jer na istinit način prikazuje ljude i doba koji su joj, nažalost, još uvek nedovoljno poznati.